

РОЗВИТОК РОЛЬОВОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ ШЛЯХОМ УПРОВАДЖЕННЯ РОЗВИВАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

DEVELOPMENT OF THE ROLE POSITION OF A MODERN WOMAN THROUGH THE IMPLEMENTATION OF A DEVELOPMENT PROGRAM

Стаття присвячена дослідженню особливостей рольової позиції сучасної жінки та аналізу результатів реалізованої розвивальної програми. На сучасному етапі розвитку психологічної науки увагу українських та зарубіжних дослідників привертає проблема ролі жінки в суспільстві, виконуваних нею ролей та вивчення особливостей взаємозв'язків і взаємозалежностей у рольовому репертуарі сучасної жінки. Аналіз теоретико-емпіричних досліджень засвідчує, що рольова позиція сучасних жінок хоча і змінилась, але потребує подальшого розвитку для реалізації прагнень та бажань жінки.

Розроблена та реалізована розвивальна програма «Формування рольової позиції сучасної успішної жінки» має на меті формування та розвиток конструктивної рольової поведінки сучасних жінок в умовах сьогодення. Важливим завданням розвивальної програми є не лише розширення спектра ролей та розуміння кожної ролі жінкою, але і вміння керувати власними ролями та взаємовідносинами між ними, налагоджувати гармонійні зв'язки та формувати власну рольову позицію з чітким вмінням долати рольові конфлікти.

Впроваджена розвивальна програма має чотири етапи та розрахована на 11 занять. Кожен етап та окреме заняття мають конкретну мету, поступове досягнення якої дає змогу розвивати рольову позицію сучасної жінки. Кожне заняття програми включає в себе комплекс практичних вправ, мінілекції та дискусії-обговорення.

Для перевірки ефективності впливу розвивальної програми ми порівняли результати до та після її впровадження. Необхідно зазначити, що суттєвих змін зазнали кількість наявних життєвих ролей особистості, яка помітно збільшилась після реалізації програми, а також збільшився показник втілення життєвих ролей особистості, що є свідченням наявності контролю та керування власною рольовою позицією. Нижчі показники відмічаються за критерієм рольового перебільшення та рольового антагонізму. Такий результат дає змогу стверджувати, що впроваджена розвивальна програма позитивно вплинула на вміння жінок відмовлятися від небажаних для них ролей та долати рольові конфлікти.
Ключові слова: особистість, сучасна жінка, роль, рольова позиція, рольова поведінка, розвиток особистості, розвивальна програма.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the role position of a modern woman and the analysis of the results of the implemented development program. At the current stage of the development of psychological science, the attention of Ukrainian and foreign researchers is drawn to the problem of a woman's role in society, the roles she performs, and the study of the peculiarities of relationships and interdependencies in the role repertoire of a modern woman. The analysis of theoretical and empirical studies proves that the role position of modern women has changed, but it needs further development to realize women's aspirations and desires.

The developed and implemented development program "Formation of the role position of a modern successful woman" is aimed at the formation and development of constructive role behavior of modern women in today's conditions. An important task of the development program is not only the expansion of the spectrum of roles and the understanding of each role by a woman, but also the ability to manage one's own roles and relationships between them, establish harmonious relationships and form one's own role position with a clear ability to overcome role conflicts.

The implemented development program has four stages and is designed for 11 classes. Each stage and individual activity has a specific goal, the gradual achievement of which enables the development of the role position of a modern woman. Each session of the program includes a set of practical exercises, mini-lectures and discussions.

To check the effectiveness of the impact of the development program, we compared the results before and after its implementation. It should be noted that the number of available life roles of an individual underwent significant changes, which increased significantly after the implementation of the program, as well as the indicator of the implementation of life roles of an individual increased, which is evidence of the presence of control and management of one's own role position. Lower indicators are noted according to the criterion of role exaggeration and role antagonism. Such a result makes it possible to assert that the implemented development program had a positive effect on women's ability to refuse unwanted roles and overcome role conflicts.

Key words: personality, modern woman, role, role position, role behavior, personality development, development program.

УДК 159.316. 316.
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.27>

Мірошник З.М.

д.психол.н.,
професор кафедри практичної
психології
Криворізький державний педагогічний
університет

Маєр Ю.В.

здобувач наукового ступеня доктора
філософії
Криворізький державний педагогічний
університет

На сучасному етапі розвитку суспільства помітно відчуваються динамічні зміни у ставленні оточуючих до жінок та їх ролі в суспільстві. Змінюються ролі жінки в суспільстві та її власна рольова позиція. Сьогодні жінка виступає не лише берегинею домашнього вогнища, дружиною та матір'ю. Сучасна жінка готова

поєднувати в собі ролі господарки та бізнесвумен, матері та захисниці своєї країни, дружини та волонтерки. Жінки готові не лише приймати на себе нові ролі, а й реалізовувати ці ролі у власному житті. Рольовий репертуар сучасної жінки помітно збагатився, що призводить до змін у відношеннях між ролями жінки, взає-

мовідносинах з іншими та особливостями реалізації власної рольової поведінки. Саме тому особливості рольової позиції сучасної жінки є актуальним питанням сьогодення.

Термін «роль» уперше виступив предметом дослідження та був введений у науковий обіг Дж. Мідом та Р. Лінтоном у 20–30-х роках ХХ століття. Роль розглядається як соціальна функція особистості, конкретний спосіб поведінки людини, що відповідає прийнятим нормам у суспільстві та залежить від статусу особистості в ньому [5]. Рольова сутність особистості виступає однією зі складових структури особистості.

Пізніше Т. Парсонс запропонував п'ять основних характеристик ролі: емоційність (емоційна стриманість або розкутість при втіленні ролі), спосіб отримання ролі (запропонована роль або завойована), масштаб (сформована або розмита), формалізація (супроводжується чіткими діями або довільна), мотивація (спрямована на власне благо або загальне). За переконаннями дослідника одна й та сама роль може набувати різних характеристик у різних людей, що відображається на рольовій поведінці та втіленні однієї й тієї ж ролі різними людьми по-різному [6].

Звернемо увагу на дослідження Р. Кеттела, який виділив дві основні відмінності ролі від інших форм діяльності особистості. По-перше, дослідник зауважує: людина приймає та відмовляється від ролі («одягає» та «знімає» її) залежно від тих умов, у яких наразі знаходиться. По-друге, що також є важливою відмінністю ролі, вона пов'язана з позицією всередині певної соціальної групи і не є обов'язковою складовою приналежності до неї [1].

Американські дослідники в галузі соціальної психології М. Дойч та Р. Краусс зауважують, що існує безліч підходів для пояснення феномена «роль», але необхідно звернути увагу саме на ті аспекти, які включаються в це поняття: роль як уявлення та очікування інших щодо поведінки людини, яка займає певний статус; роль як система очікувань стосовно себе, тобто власне уявлення про свою поведінку відносно статусу; роль як поведінка людини, пов'язана з реалізацією прав та обов'язків, запропонованих статусом [7].

Як зауважує Т. Шибутані, виконання особистістю великого спектра ролей може призвести до виникнення рольового конфлікту, який характеризується зіткненням рольових вимог [10]. При вирішенні рольового конфлікту особистість обирає одну з двох стратегій поведінки (екстернальну або інтернальну) [2].

Розглядаючи та аналізуючи наукові дослідження, у яких порушується проблема рольового розвитку особистості, ми виявили, що поняття «роль» та «рольова позиція» часто ототожнюються. Зазначимо, що роль – оди-

ниця діяльності, а позиція – певний стан, відображення відношень, поглядів, установок [8]. Позиція виявляється в діях та вчинках людини, тобто позиція знаходить своє відображення в реалізації рольової поведінки, відіграванні ролей. Виходячи з особливостей поняття «роль» та проаналізувавши особливості позиції, ми можемо говорити про те, що рольова позиція особистості – це комплексна характеристика особистості, яка є відображенням відношень (взаємозв'язків) у рольовому репертуарі особистості та знаходить свій прояв у реалізації програми рольової поведінки в різних сферах діяльності особистості.

Звертаючи увагу на нові вимоги, які ставить перед жінкою суспільство, та дослідивши особливості рольової позиції сучасної жінки, можемо говорити про необхідність розробки та впровадження розвивальної програми «Формування рольової позиції сучасної успішної жінки». Розроблена нами розвивальна програма має на меті розвиток рольової позиції сучасної жінки завдяки формуванню її конструктивної рольової поведінки. Розвивальна програма розділена на чотири етапи, і реалізація поставлених цілей кожного з них обумовлює досягнення мети розвивальної програми (див. рис. 1).

Рис. 1. Формування рольової позиції сучасної успішної жінки

Мета мотиваційного етапу розвивальної програми полягає в забезпеченні вмотивованої здатності до участі в розвивальній програмі, викликання зацікавленості та інтересу.

Метою інформаційного етапу виступає ознайомлення з особливостями понять «успіх», «кар'єра», «успішна жінка», «роль», «рольова позиція», «рольова позиція сучасної жінки», «рольова поведінка», а також сприяння психологічній поінформованості учасників програми шляхом самостійного пошуку інформації, опрацювання наукових джерел та аналізу фактів у питаннях кар'єрного та особистісного розвитку.

Основною метою рольового етапу є аналіз та систематизація професійних та особистісних якостей сучасної жінки, які безпосередньо впливають на рольову позицію жінки та обумовлюють її особистісний і професійний розвиток. Необхідно зазначити, що для реалізації мети даного етапу нами розроблений комплекс занять та вправ, виконуючи які жінки навчаються керувати власними ролями та рольовим спектром, приймати на себе бажані та відмовлятися від небажаних ролей, вирішувати рольові конфлікти та усвідомлювати значимість конкретної ролі для них, керувати рівнем рольової насиченості та реалізовувати власну програму рольової поведінки таким чином, щоб уникати дисгармонійних відношень між ролями.

Метою рефлексивного етапу виступає засвоєння нової рольової позиції сучасної жінки, пов'язаної зі змінами установок від усвідомлення результатів участі в розвивальній програмі та використання їх у різних сферах своєї діяльності, у тому числі професійному, кар'єрному та особистісному зростанні.

Цільовою аудиторією розвивальної програми визначені сучасні жінки, які прагнуть до саморозвитку, самовдосконалення, здобуття знань, вмінь і практичних навичок для особистісного та кар'єрного зростання. У реалізації розвивальної програми взяли участь 36 жінок (віком від 29 до 39 років). Групи учасниць розвивальної програми невеликі, тому жінки були розподілені на чотири групи. Серед учасниць, які брали участь у реалізації програми, були представниці сфери краси, приватні підприємці та працівниці сфери освіти. Оцінка ефективності впровадження розвивальної програми здійснюється шляхом порівняльного аналізу з результатами дослідження констатувального етапу експерименту за двома методиками, які, на наш погляд, дозволяють визначити особливості рольової позиції сучасної жінки: «Карта життєвих ролей» (П.П. Горностай) та «Рольове поле особистості» (З.М. Мірошник, Ю.В. Маєр), які відображають особливості рольової позиції сучасної жінки.

За методикою «Карта життєвих ролей» нами було виявлено, що сфери діяльності сучасної жінки не зазнали кардинальних змін, але існують певні відмінності в її «Карті життєвих ролей» до та після впровадження розвивальної програми. За результатами дослідження ми можемо говорити про те, що для сучасної жінки характерні такі сфери діяльності: родинні зв'язки; професійна діяльність; інтимні зв'язки; дружні зв'язки та творча діяльність і хобі. Проаналізувавши рольову насиченість (наявність ролей у конкретній сфері діяльності), ми виявили, що в таких сферах, як професійна діяльність, а також творча

діяльність та хобі, з'явилися нові ролі, виконання яких раніше не було вказано жінками. У карті життєвих ролей особистості з'явилися такі ролі, як борець (12 %), захисниця (22 %), а також волонтерка (43 %). В умовах військового стану сучасна жінка здатна прийняти на себе та активно виконувати нові ролі, раніше їй не притаманні, але виконання яких вимагає від неї суспільство. Отриманий результат засвідчує, що наразі жінка готова, прагне та вміє змінювати ролі відповідно до тих умов та подій, які склались. Сьогодні жінка гнучка та відкрита до виконання раніше не засвоєних, нових для неї ролей.

Звичайно, ролі матері, дружини та берегині домашнього вогнища не стали для жінки менш значимими, сфера ролей у родинних зв'язках виділена кожною з опитуваних та наповнена і раніше прийнятими ролями. Переконаємось у тому, що в умовах сучасного суспільства, де до жінки висуваються нові вимоги та з'являється більше можливостей до власного розвитку, вона все ж зберігає значимість для себе ролей у сімейних стосунках.

Ролі в професійній діяльності для жінки також залишають свою високу значимість. Враховуючи умови сьогодення, коли через військову агресію жінки зіткнулися із труднощами планування власного кар'єрного розвитку, професійної діяльності, можемо говорити про те, що жінка готова шукати нові шляхи до свого розвитку і збереження професійної активності.

Звернемо також увагу на ролі у творчій діяльності, хобі, які доповнюють такі ролі, як волонтерка, доброволець. Сучасні жінки виконують багато ролей у різних сферах життя, однак вони готові дати відповідь викликам суспільства та втілювати у своєму житті нові, раніше невідомі їм ролі, поєднуючи їх з іншими. Жінка багатогранна, багатофункціональна, вона може бути як ніжною матір'ю та дружиною, так і мужньою захисницею прав і свобод громадян держави, вона готова професійно реалізовувати себе в кар'єрі та докладати зусиль на допомогу іншим людям.

Аналіз отриманих результатів за методикою «Карта життєвих ролей» дав нам можливість визначити провідні сфери діяльності особистості жінки, наповнюваність них новими ролями та визначити важливість цих сфер діяльності та ролей у них для сучасної жінки. Для визначення особливостей відношень, які з'явилися між ролями, нами був використаний опитувальник «Рольове поле особистості» (З.М. Мірошник, Ю.В. Маєр).

Задля перевірки впливу реалізованої нами розвивальної програми на рольову позицію сучасної жінки нами використовувався t-критерій Стьюдента (див. табл. 1).

**Відмінності в рольовій позиції сучасних жінок за опитувальниками
«Карта життєвих ролей» та «Рольове поле особистості»**

	Середні показники	Стандартне відхилення	T	Значущість
Карта життєвих ролей (П.П. Горностай)	7,055 8,611	1,963	4,754	0,001
Рольова пасивність	2,055 1,888	0,845	1,183	0,244
<i>Рольове перебільшення</i>	<i>1,388</i> <i>0,972</i>	<i>0,837</i>	<i>2,785</i>	<i>0,005</i>
Рольова активність	4,191 4,191	0,115	0,057	0,954
Рівень втілення програми рольової поведінки	3,495 3,758	0,397	3,971	0,001
Нестача втілення ролей	0,696 0,986	0,379	4,589	0,0001
<i>Рольовий антагонізм</i>	<i>7,083</i> <i>6</i>	<i>1,962</i>	<i>3,312</i>	<i>0,002</i>

За допомогою t-критерію Стьюдента ми проаналізували наявність змін між показниками запропонованих методик до реалізації розвивальної програми та після. Наявні зміни відмічаються в кількості життєвих ролей особистості ($t=4,754$; $p<0,001$). Отриманий результат дає нам підстави говорити про те, що в жінок, які були учасницями розвивальної програми, рольовий багаж наповнився новими ролями. Можемо припустити, що в ході реалізації розвивальної програми жінки набули вміння керувати власними ролями, що дає можливість наповнювати спектр ролей особистості та приймати на себе й виконувати нові ролі.

Необхідно звернути увагу на рівень втілення програми рольової поведінки ($t=3,97$; $p<0,001$). Аналізуючи отриманий результат, можемо стверджувати, що розвивальна програма та виконання її завдань позитивно впливають на реалізацію, втілення ролей у програмі рольової поведінки сучасної жінки. Так, збагачуючи власний рольовий спектр, жінки не просто накопичують ролі, а й підвищують рівень їх реалізації в різних сферах своєї діяльності.

За результатами опитування сучасних жінок нами також було виявлено зміни за критерієм нестачі втілення ролей ($t=4,589$; $p<0,001$). Звертаючи увагу на середні показники за отриманими даними до та після впровадження програми розвивальної програми, а також значимість результату за t-критерієм Стьюдента, можемо говорити про те, що рівень нестачі втілення ролей підвищився. Такий результат може бути свідченням того, що розвивальна програма позитивно впливає на розуміння жінкою власних ролей та тих ролей, які вона наразі не виконує, але вони є бажаними для втілення. Потреба у виконанні ролей, які наразі

відсутні в рольовому репертуарі жінки, зростає, накопичених ролей не вистачає для того, щоб задовольнити власні прагнення в самореалізації в різних сферах діяльності.

Також можемо відмітити, що рівень рольового перебільшення після знизився, що підтверджують отримані результати ($t=2,785$; $p<0,05$). Запропонована розвивальна програма містить у собі комплекс занять, які орієнтовані на розвиток уміння керувати власним рольовим репертуаром. Жінки набули практичних навичок, за допомогою яких вони можуть не лише наповнювати свій рольовий репертуар, але й відмовлятися від тих ролей, які перестали виконуватись, або тих, що викликають негативні емоції та почуття, і жінка прагне їх позбутись. Таким чином, прийняті жінкою ролі не лише наповнили її рольовий багаж, як обов'язкові, але й викликають позитивні переживання від їх реалізації.

Помітно знизився рівень рольового антагонізму ($t=3,312$; $p<0,01$). Зниження рівня рольового антагонізму засвідчує факт, що розвивальна програма допомагає жінкам вибудувати взаємовідношення всередині окремих ролей та між різними ролями таким чином, що вони доповнюють одна одну, змінюють, не завдаючи рольового стресу особистості.

Отже, можемо говорити про те, що розроблена та впроваджена нами розвивальна програма впливає на рольову позицію сучасної жінки. Зокрема, виявлено, що рольовий репертуар жінок наповнився новими ролями, які сьогодні жінки активно втілюють у різних сферах життя. Разом із рівнем втілення програми рольової поведінки сучасної жінки зростає рівень нестачі втілення нею певних ролей. Цей феномен можна пояснити тим, що розвивальна програма надає можливість розглянути

різноманітність ролей, які жінка готова прийняти на себе одразу, та таких, які вона бажає виконувати, але наразі цього зробити не може за певних причин. Хоча жінки сьогодні мають багато можливостей для власної реалізації в різних сферах життя, але не завжди їх прагнення до втілення ролей для власного саморозвитку можливо реалізувати на практиці через брак часу, неможливість відмовитись від інших ролей та насичення власного рольового репертуару.

Проаналізувавши отримані результати, можемо говорити про те, що розвивальна програма «Формування рольової позиції сучасної успішної жінки» позитивно впливає на рольову позицію жінки, зокрема наповнюваність її рольового репертуару та встановлення гармонійних відношень між ролями особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вольнова Л.М. Рольовий репертуар і рольова компетентність студента – майбутнього соціального педагога. *Актуальні питання психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах* : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. Київ, 2010. С. 95–97.
2. Горностай П.П. Вимірювання параметрів рольового конфлікту: зарубіжний досвід. *Конфліктологічна експертиза: теорія та методика*. Київ, 1997. № 1. С. 116–125.
3. Горностай П.П. Життєві ролі та життєтворчість. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. Вип. 5(8). Київ, 2002. С. 81–91.
4. Мірошник З.М. Рольова структура особистості практичного психолога в контексті сучасних психологічних теорій особистості. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова*. 2013. Том 18. Випуск 4(30). Психологія. С. 209–213.
5. Михайленко О.Ю. Рольовий підхід до вивчення особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Випуск 21. С. 426–435.
6. Parsons T. *The social system* / T. Parsons. Glencoe, 111, the Free press, 1951.
7. Deutsch M. Constructive Conflict Resolution: Principles, Training and Research. *Journal of Social Issues*. 1994. Vol. 50. No. 1. P. 13–32.
8. Deaux K. & Lewis L.L. Structure of gender stereotypes: Interrelationships among components and gender label. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1984. Vol. 46(5). P. 991–1004.
9. Eagly A. H., Wood W. Explaining sex differences in social behavior: A meta-analytic perspective. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1991. Vol. 17(3). P. 306–315.
10. Shibutani T. *Social Processes: An Introduction to Sociology* Publisher: iUniverse, 2000. 600 p.